

etnic și lingvistic, al Monarhiei austro-ungare, dar totodată regiunea cea mai dinamică din punctul de vedere al industrializării și al modernizării. Primele partituri le-a semnat cu numele de Béla von Bartók, iar în actul de căsătorie (Budapesta, 26 august 1923) s-a semnat *szuhafői Bartók Béla*, sugerând că nu neagă nobilitatea fictivă a familiei. (Doar mai târziu, după ce va face o călătorie la Szuhafő – un sat micuț din partea nord-estică a Ungariei actuale – unde a examinat matricola de la *plebania* locală, va renunța la această legendă familială).

Biografiile prezentate de Borsi-Kálmán nu sunt numai simple romane de familie. În spatele acestor schițe narative biografice (să nu uităm că Borsi-Kálmán, la începutul carierei sale, a fost traducător beletristic), există o analiză istorică serioasă a procesului de asimilare, de emancipare și de formare a burgheziei maghiare moderne, proces atât de problematic și de mult discutat în cadrul istoriografiei maghiare.

Cartea lui Borsi-Kálmán are moto-ul următor: „a múltat be kell vallani” („trecutul trebuie recunoscut”). Este un vers dintr-o poezie celebră a lui Attila József (pe jumătate și el român, tatăl lui, Josif Aron, se trăgea – ce surpriză! – tot din Banat), *A Dunánál*, (*La Dunăre*), poezie în care, printre altele, poetul vorbește despre cooperarea popoarelor dunărene. Poezia a fost scrisă în anul 1936. Cu un an mai devreme, am văzut că Németh Laszló, tot în acest scop, mergea în România să stabilească o colaborare între intelectualii maghiari și români, care ar fi avut ca scop întemeierea unei *respublica litteraria danubiensis*. Cred că de aceea nu este deloc întâmplător că volumul se încheie cu studiul. *Dușmănie națională sau reconciliere? Gânduri despre condițiile reale al dialogului româno-maghiar (maghiaro-român)*. Putem afirma că recenta carte a lui Béla Borsi-Kálmán va fi o stație importantă pe acest drum al reconcilierii și că, totodată, se va realiza și proiectul început la Humanitas și că va apărea și în limba română un volum al autorului.

Levente Nagy

Apostol STAN, *Istorie și politică în România comunistă*, București, Edit. Curtea Veche, 2010, 421 p.

Modul în care comunismul românesc este rememorat de cei formați și *deformați* intelectual în această perioadă a determinat apariția după 1990 a unei bogate literaturi concentrate atât asupra formelor extreme de exercitare a controlului și influențării activităților culturale, cât și a simptomelor mai puțin evidente ale „sindromului controlului totalitar”¹. O atare literatură, deloc compactă, însumează demersuri ce se vor adevărate proteste morale față de trecutul comunist. Pe astfel de poziții se situează volumul profesorului Apostol Stan, istoric modernist și fost cercetător la Institutul de Istorie „Nicolae Iorga” (1957-1999), în care se acordă atenție *istoriei* (ca disciplină), *istoricilor* (ca intelectuali) și *instituțiilor* (ca spații de producție istorică), în termenii deja consacrați analizei comunismului est-european, dar încă supuși dezbaterii, ai stalinizării, sovietizării, respectiv comunizării culturale într-un regim descris conform paradigmei totalitare. Pornind de la reconstituirea propriului trecut, Apostol Stan oferă spre interpretare răspunsuri inedite la întrebările-cheie prezente în dezbaterile academice legate de producția istorică în comunismul românesc, interogație ce oscilează în jurul actorilor politizării scrisului istoric, mecanismelor controlului politic, respectiv al integrării specialiștilor într-un atare mecanism.

Fără a fi interesat de stricte delimitări terminologice ori cronologice, studiul interdependențelor dintre istorie și politică este dezvoltat pe o durată de peste o jumătate de secol, împărțită de autor în 1) *stalinism cultural*, cu o fază „prosovietică”, urmată de o etapă „ceva mai realistă”² (ambele specifice regimului Dej), 2) *neostalinism cultural* (edificat sub Ceaușescu) și 3) *post-comunism cultural*. În consecință, prima parte a cărții surprinde modificarea structurilor tradiționale românești pe coordonatele unui presupus ideal al libertății și dreptății sociale, promovat sub etichetate socialismului utopic, dar transpus și înțeles de contemporani în termenii „dezrădăcinării” și „rusificării” culturii autohtone (p.36).

¹ Pentru o mai bună înțelegere/folosire a termenului, vezi Sheila Fitzpatrick, *The Cultural Front*, Ithaca and London, Cornell University Press, 1992, p. 238.

² *Ibidem*, p. 209 și p. 227.

Perioada descrisă reprezintă totodată anii formării intelectuale a autorului – ca student și mai apoi proaspăt angajat al Institutului de Istorie –, percepuți ca un timp al transformărilor, al permanentei supravegheri și dedublărilor aferente, al conformismului și lichelismului (p. 35).

Descriind detaliat acest răstimp (anii 1948-1957), A. Stan dezvăluie ce a însemnat pentru el, în particular, dar și pentru istorie, în general, integrarea într-un sistem interinstituțional aflat sub un permanent control politic. Caracteristicile unei atari structuri, efectele hegemoniei politicilor culturale partinice, implicațiile lor asupra cercetării și a destinului istoricului în epocă reprezintă teme centrale ale secvențelor următoare ale elaboratului. Semnatarul manifestă tot acum un interes considerabil față de procesul de subsumare a muncii de profil, propagandei politice. În acest sens se acordă atenție Academiei R.P.R., ulterior R.S.R., institutelor de istorie patronate, cât și celui aflat sub directă îndrumare a C.C. al P. M. R./P.C.R., dar mai ales celor sugestiv denumiți „armata de propagandiști”, angajați într-un fel sau altul în instrumentalizarea politică a trecutului (scrierea și rescrierea istoriei) în vederea remodelării societale. În chip inerent sunt pe larg descrise limitele impuse și autostabilite trudei istoricului (impedimente în documentare, cenzură și autocenzură, etc.), precum și eforturile regimului Ceaușescu de „activizare” a istoricilor în sensul deplinei lor implicări „în viață”, drept element conex interesului de eficientizare a rolului istoriei ca secundantă a ideologiei³.

Trecutul recent sau neocomunismul politic – așa cum numește autorul perioada de după anul 1989 – transpare, conform propriei sale opinii, în imaginea unei eșuate tranziții și insuficiente reformări, tonul critic, dus uneori la extrem, fiind de altfel o constantă a ultimei părți a lucrării. Dezamăgirile autorului se regăsesc atât în ceea ce el înțelege drept absență a unui adevărat proces de restructurare instituțională, cât și la nivelul criteriilor de promovare meritocratică, tenta calificativului politico-ideologic fiind definitivă în continuare.

Meritele volumului elaborat de către Apostol Stan sunt multiple și rezidă, în primul rând, în chestionările incomode, adresate direct sau indirect trecutului, de altfel, cu un subiectivism „bine temperat” (Cristian Vasile): cine au fost oamenii „noi” și cine cei „vechi” (p. 94), care erau rivalitățile, respectiv coordonatele disputei pentru privilegii în domeniul scrisului istoric (p. 102), în ce constau avantajele și costurile acceptării compromisului și a politicii de partid (p. 254). Distanțându-se de un discurs justificator ori de un potențial criticism riguros, memorialistul optează așadar, pe întreg parcursul demersului său, pentru o abordare ce exclude viziuni maniheice de tipul: „noi istoricii, ei comuniștii”, ce ar implica un accent stabilit exclusiv pe comanda politică; se arată, în schimb, interesat de interpenetrările inerente dintre politic și cultură, precum și de redarea conflictelor ori a disputelor evidente în interiorul comunității de intelectuali, însărcinați de partid cu rescrierea trecutului.

În cartea lui Apostol Stan, nararea cu iz personal rămâne vizibilă, totodată, și ca o trecere în revistă a unei întregi discipline, devenită un manipulant *instrumentum regni*, o oglindă reflectând strategemele adoptate de stat pentru a mistifica și altera trecutul propriei societăți, condamnată, prin diferite mecanisme, la acceptarea și ingerarea minciunii generalizate. Meditând totuși exclusiv la destinul istoriei ca disciplină, aceasta apare în mentalul semnatarului nu doar ca o citadelă asediată vreme de o jumătate de secol (p. 345) ci ca o cetate cucerită, dărâmată succesiv și apoi reconstruită arbitrar și diform, în funcție de interesele politicului.

Grigore Moldovan

Sergiu MUSTEATĂ, Igor CAȘU (coord.), *Fără termen de prescripție. Aspecte ale investigării crimelor comunismului în Europa*, Chișinău, 2011, 792 p.

Efortul de a ajungere la un acord legat de trecutul comunist a fost *disputat* și *argumentat* în țările ex-socialiste ca un demers necesar consolidării unor democrații stabile și legitime, îndreptării injusteților

³ Vezi *Sursele istorice ca secrete de stat*, p. 168, „Clubul” de la Biblioteca Academiei Române, p. 191, *Istorici angrenați în mașinăria de partid*, p. 254, *Istorici ca parte a armatei de propagandiști*, pag 266, *Cenzură și valorificare*, p. 336.